

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯСИНИНГ ФОРС-МАЖОРГА ОИД ФУҚАРОЛИК ҚОНУНЧИЛИГИ ВА СУД АМАЛИЁТИ

Исанов Холмурод

Судьялар олий кенгаши хузуридаги Судьялар олий мактаби докторанти,
юримдик фанлар номзоди, доцент.

АННОТАЦИЯ

Мақолада Россия Федерациясининг форс-мажорга оид фуқаролик қонунчилиги ва суд амалиёти таҳлил қилинган. Мазкур мамлакатда форс-мажор ҳолатларини фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишининг ўзига хос хусусиятлари бўйича илмий хулосалар берилган.

Калит сўзлар: Фуқаролик қонунчилиги, енгиб бўлмайдиган куч, форс-мажор ҳолати, форс-мажорга оид фуқаролик-ҳуқуқий нормалар, форс-мажор ҳолати белгилари.

ГРАЖДАНСКОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ О ФОРС-МАЖОРЕ

Исанов Холмурод

Докторант Высшей школы судей при Высшем судебном совете, кандидат
юридических наук, доцент.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются гражданское законодательство и судебная практика Российской Федерации о форс-мажоре. Даны научные выводы об особенностях гражданско-правового регулирования форс-мажорных обстоятельств в данной стране.

Ключевые слова: Гражданское законодательство, непреодолимая сила, форс-мажор, гражданско-правовые нормы о форс-мажоре, признаки обстоятельства форс-мажора.

CIVIL LAW AND JUDICIAL PRACTICE OF THE RUSSIAN FEDERATION ON FORCE MAJOR

Isanov Kholmurod

Doctoral student of the Higher school of judges under the Supreme judicial council,
candidate of legal sciences, docent.

ABSTRACT

The article analyzes the civil legislation and judicial practice of the Russian Federation on force majeure. Scientific conclusions are given about the features of civil law regulation of force majeure circumstances in this country.

Keywords: *Civil law, force majeure, civil law rules on force majeure, signs of a force majeure circumstance.*

КИРИШ

Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилиб келинаётган иқтисодий ислохотларнинг самарали ривожланиб бориши бевосита тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ фуқаролик-хуқуқий муносабатларнинг барқарорлигига боғлиқ бўлиб, бундай барқарорликни таъминлаш ўз навбатида фуқаролик қонун ҳужжатларини такомиллаштириб боришни тақозо этади. Хусусан, ҳозирги даврда бутун дунёда содир бўлиб турган турли-туман табиий офатлар, ижтимоий-сиёсий, ҳарбий-иқтисодий вазиятлар ва пандемия оқибатлари натижасида тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан шартнома мажбуриятларини бажармаслик ёки лозим даражада бажара олмаслик ҳолатлари тез-тез учраб турибди. Бундай шароитларда мажбуриятни бузганлиги учун тадбиркорлик фаолияти субъектларининг жавобгарлигини белгилашда, мажбуриятни бажаришга тўсқинлик қилган ҳолат сифатида форс-мажор ҳолатининг қонуний ва адолатли қўлланиши, тадбиркорлик субъектларининг истикболдаги фаолиятида муҳим аҳамиятқасб этади. Зеро, форс-мажор ҳолати мажбуриятни бузганлик учун жавобгарликдан озод этиш ёки жавобгарликни истисно этишнинг муҳим асосларидан бири. Шундан келиб чиқиб айтганда, бир қатор хорижий мамлакатларнинг, жумладан Россия Федерациясининг форс-мажорга оид фуқаролик қонунчилигини илмий-назарий таҳлил этиш ва ундан миллий қонунчиликни такомиллаштириш бўйича концептуал ғояларни ишлаб чиқишда фойдаланиш зарурати мавжуд.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Россия Федерациясининг фуқаролик қонунчилиги ва суд амалиётида форс-мажор (инглизча “force-majор”, французча “force-majeure”) ҳолати тушунчаси энгиб бўлмайдиган куч таъсири натижасида зарар етказилишига олиб келадиган ҳолат сифатида қабул қилинган бўлиб, ушбу тушунча умумий қоида тариқасида мустаҳкамлаб қўйилган ва унинг барча белгилари ёки хусусиятлари кўрсатиб берилмаган. Жумладан, Россия Федерацияси Фуқаролик кодексининг 401-моддаси 3-қисмида таъкидланишича, “агар қонунда ёки шартномада

бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишда мажбуриятни бажармаган ёки лозим даражада бажармаган шахс мажбуриятни лозим даражада бажаришга енгиб бўлмайдиган куч, яъни фавқулодда ва муайян шароитларда олдини олиб бўлмайдиган вазиятлар туфайли имкон бўлмаганлигини исботлай олмаса, жавобгар бўлади. Қарздорнинг шартлашувчи шериклари томонидан мажбуриятларнинг бузилиши, мажбуриятни бажариш учун зарур товарларнинг бозорда йўқлиги, қарздорда зарур пул маблағларининг бўлмаганлиги бундай вазиятлар жумласига кирмайди”¹. Ушбу ҳуқуқий норма шуни англатадики, мажбуриятни бузган шахс айбдор деб топилади ва айтилган пайтда, агар у ўзининг айби йўқлигини исботлай олса, жавобгарликдан озод этилади. Шунингдек, қонун ёки шартномада мажбуриятни бажармаган ёки уни лозим даражада бажармаган тақдирда қарздорнинг жавобгарлиги назарда тутилиши мумкин. Яъни, умумий қоида тариқасида, тадбиркорлик фаолияти жараёнида мажбуриятни бузган шахс айбдор ёки айбсиз бўлишидан қатъий назар жавобгар бўлади. Лекин, фуқаролик қонунчилигида мажбуриятни бузган шахс енгиб бўлмайдиган куч оқибатида юзага келган фавқулодда ва бартараф этиб бўлмайдиган шароит туфайли мажбуриятни бажара олмаганлигини ёки лозим даражада бажара олмаганлигини исботлаган ҳолларда, жавобгарликдан озод қилиниши белгилаб қўйилган. Кўриниб турибдики, форс-мажорга оид фуқаролик қонунчилигида мажбуриятни бажаришга тўсқинлик қиладиган форс-мажор ҳолатининг муҳим белгилари сифатида унинг “фавқулодда” ва “муайян шароитларда олдини олиб бўлмайдиган” каби белгилари кўрсатиб ўтилган. Демак, юзага келган вазият форс-мажор ҳолати деб топилиши учун, у бир пайтнинг ўзида ҳам фавқулоддалик, ҳам муқаррарлик, яъни муайян шароитларда олдини олиб бўлмайдиган белгиларига эга бўлиши талаб этилади. Бу форс-мажор ҳолатининг вужудга келиши жавобгар шахс фаолияти билан боғлиқ бўлмаганлиги, у тарафларнинг хоҳиш-иродасига бўйсунмаслиги ва уни олдиндан кўра олиш имкониятлари ҳам йўқлигини билдиради. Жумладан, форс-мажор ҳолатининг “фавқулодда”лиги унинг тўсатдан пайдо бўлишини англатса, “муайян шароитларда олдини олиб бўлмаслиги” эса, унинг муқаррар эканлигини, яъни муайян шароитларда у билан боғлиқ оқибатларни бартараф этишнинг техникавий ва бошқа воситалар ёрдамида имконияти йўқлигини англатади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунга қадар Россия Федерациясининг илмий-ҳуқуқий таълимотида форс-мажор ҳолатининг

¹Гражданский кодекс Российской Федерации. <http://www.sgrc.ru/upload/legislation/11-2021/GK.pdf>.

“фавқулудда” ва “олдини олиб бўлмайдиган” белгилари тўғрисида ягона фикр мавжуд эмас. Масалан, рус тилининг луғатида² “фавқулудда” сўзи “алоҳида, жуда катта, ҳаммадан устун”, деган маъноларни англатса, илмий юридик адабиётларда ушбу сўз “олдидан кўриб бўлмайдиган ҳолат ёки қутилмаган ҳолат”³ сифатида талқин қилинади. Таниқли ҳуқуқшунос олим О.С.Иоффе эса, “фавқулудда ҳолат ўзининг объектив табиатига мос равишда ҳар қандай ҳаётий фактни форс-мажор ҳолати сифатида таснифлашга йўл қўймаслигига қаратилган”⁴, деб таъкидлайди. Олимнинг ушбу фикри диққатга сазовор бўлиб, у “фавқулудда” сўзининг мазмун-моҳиятини тўлиқ англаш ва уни тасаввур этишга ёрдам беради. Бизнинг фикримизча, О.С.Иоффе билан келишиш мумкин, лекин рус тили луғатида кўрсатиб ўтилган “фавқулудда” сўзининг “алоҳида, жуда катта, ҳаммадан устун”, деган маъноларига тўлиқ қўшилиб бўлмайди. Чунки, юзага келган ҳолат “фавқулудда” бўлиши учун у “алоҳида, жуда катта, ҳаммадан устун” бўлиши шарт эмас, балки тўсатдан пайдо бўлиши ва мутлақ характерга эга бўлиши, шунингдек ноодатий (ғайриодатий) равишда бартараф этиб бўлмайдиган ҳолатда юзага келиши муҳим ҳисобланади. Фикримизни Россия Федерацияси Фуқаролик кодексининг 401-моддаси 3-қисмига берилган шарҳлар⁵ ҳам тасдиқлайди. Зеро, мазкур шарҳларда “форс-мажор ҳолатининг фавқулудда ва муайян шароитларда олдини олиб бўлмайдиган белгилари, унинг ноодатий ва тўсатдан юзага келадиган вазият эканлигини англатади”, деб тушунтириш берилган. Шулар қаторида, Россия Федерациясининг фуқаролик қонунчилигида форс-мажор ҳолатларига тааллуқли бўлмаган айрим ҳолатлар ҳам кўрсатилган бўлиб, уларга қарздорнинг контрагентлари томонидан мажбуриятнинг бузилиши, мажбуриятни бажариш учун керак бўлган товарларнинг бозорда йўқлиги, қарздорда зарур пул маблағларининг йўқлиги кабилар киритилган. Қонун чиқарувчи томонидан ушбу ҳолатларнинг ажратиб кўрсатилганлиги шуни англатадики, улар асосан тадбиркорлик фаолияти ёки ҳар қандай хўжалик-молия фаолияти жараёнининг таваккалчилиги натижасида юзага келиши мумкин. Шу сабабли, Россия Федерациясининг фуқаролик қонунчилигига кўра, фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари форс-мажор ҳолатларига оид барча шартларни шартномага киритган ҳолда келишиб олишлари, жумладан мажбуриятни бажариш жараёнида юзага келадиган қандай вазиятлар форс-

²Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1999. С. 872.

³Гутников О. В. Форс-мажорные обстоятельства в условиях кризиса // Главбух. 1998. № 17. С.60.

⁴Иоффе О. С. Избранные труды: В 4 т. Т. 1. СПб., 2003. С. 430.

⁵Гуев А. Н. Комментарий к части первой Гражданского кодекса РФ. М., 2003. С. 829.

мажор ҳолати сифатида тан олиниси мумкинлиги ва бунда қайси шартлар қаноатлантирилиши лозимлиги назарда тутилиши мумкин.

Ҳуқуқшунос олимларнинг таъкидлашича⁶, Россия Федерациясида қонун чиқарувчи томонидан форс-мажор ҳолатларини малакалаш ва уларга қарздорни жавобгарликдан озод этиш асоси нуқтаи назаридан ҳуқуқий баҳо бериш вазифаси асосан судларга юклатилган бўлиб, бунда судлар форс-мажор ҳолатлари билан боғлиқ низоларни ҳал этишда, асосан тарафлар ўртасида юзага келган фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларни тартибга солувчи фуқаролик қонунчилиги нормалари ва шартнома шартларига таяниб низоларни ҳал этадилар. Масалан, Россия Федерациясининг Олий Арбитраж суди томонидан жавобгарнинг қарши даъвоси, жумладан, “даъвогарга етказилган моддий зарар шартнома асосида омборхонада сақланиб келинаётган товар-моддий бойликларнинг фавқулодда ва тўсатдан ёнғин келиб чиққанлиги натижасида йўқотилганлиги ва бунда унинг айби йўқлиги, ушбу ёнғин ҳодисаси форс-мажор ҳолати бўлганлиги сабабли, суд уни жавобгарликдан озод этиши лозимлиги” тўғрисидаги талаблари рад этилган. Суднинг ушбу қарори сақлаш шартномаси шартлари жавобгар томонидан бажарилмаганлиги, яъни “товар-моддий бойликларини сақлаш жараёнида ёнғин хавфсизлигини таъминлаш бўйича барча чоралар кўрилмаганлиги” ва Фуқаролик кодексининг 901-моддаси (1-банди 2-хатбоши)да белгиланган сақловчининг жавобгарлиги асосларига оид “касбий сақловчи, агар ашёнинг йўқолиши, етишмаслиги ёки шикастланиши енгиб бўлмайдиган куч ҳолатлари ёки сақлашга қабул қилинган ашёнинг хусусиятлари тўғрисида билмаганлиги ва билиши мумкин ҳам эмаслиги ёхуд юк берувчининг қасддан ёки қўпол эҳтиётсизлиги туфайли юз берганлигини исботлай олмаса, жавобгар бўлади”⁷, деган ҳуқуқий нормадан келиб чиқиб асослантирилган.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, Россия Федерациясининг суд амалиётида манфаатдор тараф форс-мажор ҳолатини тасдиқлаш тўғрисида ваколатли органлар томонидан берилган ҳужжатлар, жумладан, Савдо-саноат палатасининг сертификати, Гидрометеорология (сейсмология) хизмати, Фавқулодда вазиятлар ва Ички ишлар вазирликлари ва бошқа органларнинг маълумотномаларини тақдим этиши талаб этилади. Шунингдек, манфаатдор тараф форс-мажор ҳолати юзага келганлиги тўғрисида иккинчи тарафни

⁶ Смирнова М.Г. Форс-мажорные обстоятельства в российском, зарубежном и международном праве // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2014. №1. С.137.

⁷ Постановление Президиума Высшего Арбитражного суда Российской Федерации №3352/12 от 21.06.2012 года.

хабардор қилганлиги тўғрисидаги хатни ҳам тақдим этиши шарт. Судлар юзага келган вазиятни форс-мажор ҳолати деб топишда, асосан унинг фавқулодда ва тўсатдан юзага келганлиги, муайян шароитларда ноодатий бўлганлиги, шартнома тузилганда юзага келиши мумкин бўлган бундай вазиятни тарафлар олдиндан кўра билмаганлиги ва юзага келган вазият уларнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаганлиги, ҳодиса оқибатлари олдини олиб бўлмаганлиги, яъни тарафлар учун у бартараф этиб бўлмайдиган ҳолат бўлганлиги, шунингдек мажбуриятни бажара олмаслик ва юзага келган ҳолат ўртасида сабабий боғланиш бор ёки йўқлигига эътибор қаратади. Масалан, Россия Федерацияси Олий судининг Пленуми томонидан берилган тушунтиришларга кўра⁸, судлар қарздор томонидан форс-мажор ҳолати юзага келганлиги тўғрисида шартномада белгиланган муддатда кредитор хабардор қилинган ёки қилинмаганлиги, етказилган зарарни камайтириш бўйича қарздор бутун имкониятлар доирасида барча чораларни кўрган ёки кўрмаганлигини ўрганиши, бундай шартлар бажарилмаган тақдирда, қарздор жавобгарликдан озод қилинмаслиги ва кредиторга етказилган зарар Фуқаролик кодексининг 307-моддаси 3-банди ва 393-моддаси 1-банди асосида қопланиши тўғрисида қарор қабул қилиши лозимлиги кўрсатиб ўтилган. Бу эса, судлар қонун нормалари ва шартномада келишилган барча шартлар тўлиқ қаноатлантирилганда, юзага келган вазият юридик факт сифатида форс-мажор ҳолати эканлигини тасдиқлашга оид тақдим этилган ишончли далилларга ҳуқуқий баҳо берган ҳолда қарор қабул қилишини кўрсатади. Шунингдек, судлар юзага келган вазиятга форс-мажор ҳолати сифатида ҳуқуқий баҳо беришда, унинг “фавқулодда”лик ва “бартараф этиб бўлмайдиган” белгилари мавжуд ёки мавжуд эмаслигига асосий эътибор қаратадилар. Яъни, ушбу белгиларнинг бир пайтда мавжуд бўлмаслиги, юзага келган вазиятни форс-мажор ҳолати сифатида қабул қилишни рад этиш учун асос бўлади. Масалан, Россия Федерацияси Волга-Вятка округининг Федерал Арбитраж Суди қарори билан апелляция инстанциясининг “Қиш фаслида юзага келган паст даражадаги об-ҳавони форс-мажор ҳолати деб топиш тўғрисида”ги қарори бекор қилиниб, суднинг қабул қилган қарори “паст даражали об-ҳаво натижасида юзага келган вазият мутлақ характерга эга эмаслиги, шунингдек у бартараф этиб

⁸ Пункт 10 Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации №7 от 24.03.2016 года “О применении судами некоторых положений Гражданского кодекса Российской Федерации об ответственности за нарушение обязательств”.

бўлмайдиган белгиларга ҳам эга эмаслиги сабабли форс-мажор ҳолати деб баҳоланиши мумкин эмас”⁹, деб асослангилган.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, Россия Федерациясининг судлари томонидан тарафлар сифатида чет эл шахслари иштирок этган форс-мажорга оид низоларни ҳал этишда БМТнинг “Товарлар халқаро олди-сотди шартномалари тўғрисида”ги Конвенцияси¹⁰ (Вена, 1980 йил) 79-моддаси қўлланилади. Унга кўра, агар шартномада тарафлар томонидан форс-мажор ҳолатларига оид шартлар назарда тутилмаган ҳолларда, сотувчи тарафни шартномани натура шаклида бажариш (товарни етказиб бериш) мажбуриятдан озод қилинмайди, лекин у форс-мажор ҳолати туфайли ўз мажбуриятини бажармаганлиги учун жавобгарликдан озод қилиниши мумкин. Бунда “назоратдан ташқари тўсиқлар” туфайли юзага келган фавқулодда ҳодиса, яъни форс-мажор ҳолати натижасида қарздор шартнома мажбуриятини бажармаган ёки лозим даражада бажармаган бўлса, унинг жавобгарлиги суд томонидан мажбурият ҳуқуқининг умумий нормалари асосида ҳал этилади. Агар, тарафлар шартномага форс-мажор ҳолатлари тўғрисидаги барча шартларни киритган бўлсалар, юзага келган вазият форс-мажор ҳолати сифатида тан олинмиши учун, шартнома шартлари қай даражада (етарли ёки етарли эмас) қаноатлантирилганига суд томонидан ҳуқуқий баҳо берилади. Чунки, Россия Федерациясининг фуқаролик қонунчилигига кўра, шартномада қандай ҳодиса ёки вазиятлар форс-мажор ҳолати сифатида қабул қилиниши ёки қилинмаслиги тўғрисидаги шартлар батафсил кўрсатилиши мумкин ва истисно тариқасида, қонун ёки шартнома билан бошқача тартиб ҳам белгиланиши мумкин. Масалан, тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган шахс мажбуриятни бузганликда фақат айбдор бўлганда, яъни унинг айби қасд ёки қўпол бепарволик шаклида ўз тасдиғини топганда, жавобгарлик белгиланиши мумкин.

Россия Федерациясининг фуқаролик қонунчилигига кўра, агар форс-мажор ҳолати ёки фуқаролик-ҳуқуқий муносабатлар иштирокчилари жавоб бера олмайдиган ҳар қандай вазият юзага келиши натижасида мажбуриятни бажаришнинг имконияти бўлмаса (ФК 416-моддаси 1-банди) ёки давлат ҳокимияти органининг ҳужжати қабул қилиниши натижасида мажбуриятни бажариш имконияти бўлмайдиган вазият юзага келганда, шартнома тугатилиши мумкин (ФК 417-моддаси 1-банди). Масалан, Москва шаҳри мэрининг

⁹Постановление Федерального Арбитражного суда Волго-Вятского округа от 24 октября 2003 года № А43-3767/2003-1-125 // СПС “Консультант Плюс”.

¹⁰<https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/v1056999-cisg-e-book-r.pdf>.

коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши чораларни кучайтириш мақсадида 2020 йил 16 мартда қабул қилган “Юқори тайёргарлик режимини жорий этиш тўғрисида”ги 21-УМ-сонли фармони¹¹ кўра, Москва шаҳри ҳудудида иштирокчилар сони бир пайтда 50 кишидан ортиқ бўлган фуқаролар иштирокида маданият, жисмоний тарбия ва спорт, кўргазма, кўнгилочар ва маърифий тадбирлар ўтказилиши вақтинчалик (номаълум) муддатга тўхтатилганлиги натижасида, ушбу тадбирларни тайёрлаш ва ўтказиш бўйича тузилган шартномалар бажариш имконияти бўлмаганлиги сабабли тугатилган.

ХУЛОСА

Юқорида келтириб ўтилганларга асосланиб, Россия Федерациясининг форс-мажорга оид фуқаролик қонунчилиги ва суд амалиёти бўйича қуйидаги хулосаларга келиш мумкин:

а) юзага келган вазиятни форс-мажор ҳолати сифатида малакалашда асосан шартнома шартлари ва фуқаролик қонунчилиги нормаларидан келиб чиққан ҳолда ёндашиш;

б) форс-мажор ҳолати фавқулоддалик ва муқаррарлик белгилари мавжудлиги нуқтаи назардан баҳоланиб, бунда асосан юзага келган ҳолатнинг фуқаролик муомаласи иштирокчилари хоҳиш-иродасига бўйсунмаганлиги ва уни олдиндан кўра олиш имкониятлари йўқлиги, шунингдек муайян шароитларда унинг оқибатларини бартараф этиш имконияти бўлмаганлиги каби хусусиятларини эътиборга олиниши;

в) форс-мажор ҳолатига ҳуқуқий баҳо беришда қарздор томонидан мажбуриятни бажариш ёки кредиторга етказилган зарарни камайитиришга қаратилган барча чораларнинг кўрилганлиги, шунингдек қарздор ҳаракати (ҳаракатсизлиги) билан келиб чиққан оқибат ўртасида сабабий боғланиш мавжудлигига эътибор қаратиш;

г) форс-мажор ҳолати амалда бўлган жараёнда қарздор томонидан шартнома шартларининг бузилган ёки бузилмаганлигини баҳоланиши ва форс-мажор ҳолатини тасдиқлаш тўғрисида ваколатли органлар томонидан берилган ҳужжатларнинг мавжудлигига эътибор қаратилиши;

д) форс-мажор ҳолатининг асосий мезонлари сифатида фавқулоддалик ва муқаррарлик белгиларининг хусусиятлари тўғрисида фуқаролик қонунчилигида ҳуқуқий нормалар мавжуд эмаслиги сабабли, фавқулоддалик ва муқаррарлик

¹¹ Указ мэра города Москвы “О введении режима повышенной готовности” №21УМ от 16.03.2020 года.
<https://rg.ru/documents/2020/03/16/moscow-ukaz21-reg-dok.html>

белгиларини фақат судлар томонидан мустақил талқин қилиниши ва баҳоланиши;

е) айрим тоифадаги ишлар бўйича форс-мажор ҳолати ва тадбиркорлик фаолиятининг таваккалчилиги чегарасини белгилашда, судлар томонидан фуқаролик қонунчилигида назарда тутилмаган форс-мажор ҳолатининг “тарафлар иродасидан мустақиллик”, “олдиндан билиб бўлмаслик”, “молиялаштиришнинг етарли эмаслиги ёки йўқлиги”, “адолат ва оқиллик” каби қўшимча белгиларидан мезонлар сифатида фойдаланилиши;

ж) форс-мажор ҳолатлари билан боғлиқ низоларни ҳал этишда, иш бўйича юқори инстанция (апелляция, кассация) судлари томонидан берилган кўрсатмалар ёки мазкур тоифадаги ишлар бўйича қонунчилик нормаларини қўллашга оид Олий суд томонидан берилган тушунтиришларнинг асос қилиб олиниши кабилар.

REFERENCES

1. Гражданский кодекс Российской Федерации. <http://www.sgrc.ru/upload/legislation/11-2021/GK.pdf>.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка. М., 1999. С. 872.
3. Гутников О. В. Форс-мажорные обстоятельства в условиях кризиса // Главбух. 1998. № 17. С.60.
4. Иоффе О. С. Избранные труды: В 4 т. Т. 1. СПб., 2003. С. 430.
5. Гуев А. Н. Комментарий к части первой Гражданского кодекса РФ. М., 2003. С. 829.
6. Смирнова М.Г. Форс-мажорные обстоятельства в российском, зарубежном и международном праве // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. 2014. №1. С.137.
7. Постановление Президиума Высшего Арбитражного суда Российской Федерации №3352/12 от 21.06.2012 года.
8. Пункт 10 Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации №7 от 24.03.2016 года ”О применении судами некоторых положений Гражданского кодекса Российской Федерации об ответственности за нарушение обязательств”.
9. Постановление Федерального Арбитражного суда Волго-Вятского округа от 24 октября 2003 года № А43-3767/2003-1-125 // СПС “Консультант Плюс”.
10. Указ мэра города Москвы “О введении режима повышенной готовности” №21УМ от 16.03.2020 года. https://rg.ru/documents/2020/03/16/moscow-ukaz_21-reg-dok.html